

ECRI

European Commission against Racism and Intolerance
Commission européenne contre le racisme et l'intolérance

CRI (2001) 34
Version croate
Croatian version

Europska komisija protiv rasizma i netolerancije

DRUGO IZVJEŠĆE O HRVATSKOJ

Usvojeno 15. prosinca 2000.

Strasbourg, 3. srpnja 2001.

COUNCIL OF EUROPE   CONSEIL DE L'EUROPE

Za daljnje informacije o radu Europske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) i o drugim aktivnostima Vijeća Europe na ovome području molimo da kontaktirate:

Secretariat of ECRI
Directorate General of Human Rights – DG II
Council of Europe
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 3 88 41 29 64
Fax: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-mail: combat.racism@coe.int

Posjetite našu web stranicu: www.ecri.coe.int

Predgovor

Europska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) jest tijelo Vijeća Europe koje se sastoji od neovisnih članica. Njezin je cilj borba protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije na paneuropskoj razini i s aspekta zaštite ljudskih prava.

Jedan od stupova programa rada ECRI-ja jest pojedinačni pristup svakoj zemlji, pri čemu se analizira situacija glede rasizma i netolerancije u svakoj državi članici Vijeća Europe i iznose se prijedlozi kako se nositi s postojećim problemima.

Krajem 1998, ECRI je završila prvu rundu izvješća od zemlje do zemlje za sve države članice. Prvo izvješće ECRI-ja o Hrvatskoj sastavljeno je 16. listopada 1998 (objavljeno 9. studenoga 1999). Druga faza rada od zemlje do zemlje, započeta u siječnju 1999, uključuje pripremu drugog izvješća o svakoj državi članici. Cilj je tih drugih izvješća da se ažuriraju prijedlozi iz prvih izvješća i informacije koje su u njima sadržane, te da se pruži detaljna analiza nekih pitanja od posebnog interesa za zemlju o kojoj je riječ.

Važna faza u radu ECRI-ja od zemlje do zemlje jest proces povjerljivog dijaloga s državnim tijelima zemlje o kojoj je riječ prije konačnog usvajanja izvješća. Novi postupak u drugoj rundi izvješća o zemljama jest organiziranje kontaktnih posjeta za izvjestitelje ECRI-ja prije sastavljanja drugog izvješća.

Kontaktни posjet Hrvatskoj održan je od 5. do 8. rujna 2000. Tijekom tog posjeta, izvjestitelji su se susreli s predstavnicima raznih ministarstava i javne uprave nadležnima za pitanja mandata ECRI-ja. ECRI se srdačno zahvaljuje hrvatskim državnim tijelima na njihovoj ljubaznoj suradnji u organizaciji kontaktnog posjeta, te se osobito želi zahvaliti svim osobama koje su se sastale s izaslanstvom ECRI-ja i koje su dale mnoštvo vrijednih informacija s njihova područja nadležnosti. ECRI se također želi zahvaliti hrvatskom nacionalnom koordinatoru čiju učinkovitost i suradnju izvjestitelji ECRI-ja izuzetno cijene.

Nadalje, ECRI želi zahvaliti na korisnom doprinosu svih predstavnika nevladinih udruga s kojima su se izvjestitelji sastali tijekom kontaktnog posjeta.

Slijedeće izvješće ECRI je sastavila na svoju vlastitu odgovornost. Ono pokriva situaciju do 15. prosinca 2000, a svi događaji nakon tog datuma nisu obuhvaćeni u ovoj analizi, niti uzeti u obzir u zaključcima i prijedlozima ECRI-ja.

Sažetak

Unatoč razdoblju teških političkih, gospodarskih i društvenih promjena, Republika Hrvatska postigla je znatan napredak u pitanjima povezanim s rasizmom, antisemitizmom, diskriminacijom i netolerancijom, osobito u okviru demokratskog procesa nakon parlamentarnih i predsjedničkih izbora početkom 2000. Zajedno s ratifikacijom međunarodnih pravnih instrumenata, Republika Hrvatska ulaže ozbiljan napor kako bi poboljšala domaće zakonodavstvo na tom području i provela ga. Državne su vlasti također izrazile svoje opredjeljenje za povratak izbjeglica i prognanika svih etničkih skupina.

Usprkos tome, ozbiljni problemi etničke i nacionalne diskriminacije i netolerancije i nadalje ustraju na mnogim ključnim područjima života u Hrvatskoj, osobito u odnosu na Srbe, ali i romsku zajednicu. Usprkos dobroj volji državnih vlasti, učinkovita rješenja za te probleme još nisu pronađena. Vrlo je zabrinjavajuća situacija na lokalnoj razini, osobito u ratom pogođenim područjima, gdje se osjeća nedostatak dobre volje i diskriminacija od strane nekih lokalnih tijela. Nadalje, nastojanja svih zainteresiranih strana na planu pomirbe i uspostave povjerenja s ciljem poboljšanja klime napetosti oko aktualnih problema nisu se pokazala dovoljnim.

U ovom izvješću, ECRI preporučuje hrvatskim vlastima da poduzmu daljnje akcije u borbi protiv rasizma, diskriminacije i netolerancije na brojnim područjima. Te preporuke, između ostaloga, uključuju potrebu osiguranja adekvatne i učinkovite provedbe zakonskog okvira s ciljem borbe protiv tih pojava; potrebu za poduzimanjem mjera za rješavanje problema diskriminacije na lokalnoj razini; potrebu za poduzimanjem daljnjih mjera za olakšavanje povratka izbjeglica i prognanika, te potrebu za poduzimanjem mjera za poticanje procesa pomirbe i uspostave povjerenja, uključujući obuhvatne edukativne mjere i mjere podizanja razine svijesti šire javnosti.

ODJELJAK I: PREGLED STANJA

A. Međunarodni pravni instrumenti

1. Hrvatska je potpisala i ratificirala velik broj međunarodnih pravnih instrumenata na području borbe protiv rasizma i netolerancije. Hrvatske vlasti razmatraju pitanje prihvaćanja članka 14 Konvencije za sprječavanje rasne diskriminacije, koji bi pružio mogućnost pojedincima i skupinama pojedinaca da podnose žalbe Odboru za sprječavanje svih oblika rasne diskriminacije. ECRI se nada da će se taj proces zaključiti brzo i uspješno. U svojem prvom izvješću, ECRI je također izrazila nadu da će Hrvatska ratificirati Europsku socijalnu povelju. Hrvatske vlasti su izvijestile ECRI da su pripreme za ratifikaciju u tijeku, te ohrabruje brzo okončanje ovoga procesa. ECRI nadalje potiče hrvatske vlasti da potpišu i ratificiraju Europsku konvenciju o državljanstvu, Revidiranu Europsku socijalnu povelju, Europsku konvenciju o pravnom statusu radnika migranata i Europsku konvenciju za sudjelovanje stranaca u javnom životu na lokalnoj razini. ECRI je sa zadovoljstvom primijetila da se uskoro očekuje potpisivanje Dodatnog protokola br. 12 uz Europsku konvenciju o ljudskim pravima, te da će postupak ratifikacije započeti odmah nakon potpisivanja.

B. Ustavne odredbe i druge temeljne odredbe

2. Članak 14 hrvatskog Ustava utvrđuje temeljna načela jednakosti pred zakonom, te pravo svakog pojedinca da ostvari sva prava i slobode bez obzira na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, socijalni status ili druge značajke. ECRI žali što pripadnost nacionalnoj manjini nije uključena u zabranjene razloge diskriminacije.¹
3. Hrvatski Ustav također jamči pripadnicima svih nacionalnosti i manjina slobodu izražavanja njihove nacionalnosti, slobodu korištenja njihova jezika i pisma, te njihovu kulturnu autonomiju (članak 15).
4. ECRI je primijetila da su novi stavci 2 i 3 dodani članku 15 Ustava i da glase kako slijedi: "Ravnopravnost i zaštita prava nacionalnih manjina uređuje se Ustavnim zakonom koji se donosi po postupku za donošenje organskih zakona. Zakonom se može, pored općeg biračkog prava, pripadnicima nacionalnih manjina osigurati posebno pravo da biraju svoje zastupnike u Hrvatski sabor." ECRI pozdravlja usvajanje Zakona o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, te Zakona o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina od strane hrvatskog Sabora u svibnju 2000. ECRI je nadalje primijetila da se priprema Zakon o izbornom postupku, Zakon o lokalnoj samoupravi i Zakon o udrugama, te da će razraditi neke aspekte obuhvaćene u Ustavnom zakonu o nacionalnim manjinama.

¹ U članak 14 Europske konvencije o ljudskim pravima, koji se izravno primjenjuje temeljem članka 134 hrvatskog Ustava, uključena je pripadnost nacionalnoj manjini kao razlog diskriminacije. Međutim, doseg članka 14 Europske konvencije o ljudskim pravima ograničen je na prava koja su u njemu sadržana.

5. Nadalje, članak 39 Ustava propisuje da će svako pozivanje ili poticanje na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili svaki oblik netolerancije biti zabranjeni i kažnjivi. Članak 40 jamči slobodu savjesti i vjere, te slobodno javno ispovijedanje vjere i drugih uvjerenja.
6. Kao što je navedeno u prvom izvješću ECRI-ja, u uvodu Ustava Slovenci i Bošnjaci izostavljeni su iz popisa nabrojanih autohtonih nacionalnih manjina unatoč njihovom brojčanom značaju. Osim simboličke važnosti ovoga popisa, manjinama spomenutima u njemu pripadaju izvjesne prednosti poput zajamčene zastupljenosti u Hrvatskom Saboru. U tom pogledu, ECRI je primijetila da se trenutačno sastavlja nacrt novog Ustavnog zakona o nacionalnim manjinama uz sudjelovanje predstavnika nacionalnih manjina, te u konzultaciji s Venecijanskom komisijom Vijeća Europe. ECRI predlaže da kad se dođe do zadovoljavajućeg rješenja za sve stranke glede popisa nacionalnih manjina sadržanih u ovome nacrtu zakona, da treba razmotriti usklađivanje spominjanja nacionalnih manjina sadržanih u uvodu Ustava s ovim novim Ustavnim zakonom o nacionalnim manjinama.
7. Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj iz 1991 (Ustavni zakon o ljudskim pravima) daje široka jamstva za prava manjina na ključnim područjima života kao što su, između ostaloga, naobrazba, uporaba jezika, kultura i mediji. Nadalje, taj zakon regulira pitanje sudjelovanja manjina u javnim poslovima i zastupljenost manjina na državnoj i lokalnoj razini, uključujući posebne administrativne aranžmane na područjima gdje nacionalne manjine imaju značajni udio u stanovništvu.
8. ECRI je u svojem prvom izvješću upozorila da su hrvatske vlasti suspendirale odredbe ovoga zakona koje jamče poseban status nekim kotarima u kojima pripadnici etničkih manjina imaju većinu stanovništva (srpski kotari) na osnovi demografskih promjena u stanovništvu uslijed rata. ECRI je naglasila da Ustavni zakon o ljudskim pravima bez tih odredbi nije adekvatan u hrvatskom kontekstu. Nedavne izmjene ovoga zakona koje je Sabor usvojio 11. svibnja 2000. ukinule su prethodno suspendirane odredbe. Venecijanska komisija Vijeća Europe primijetila je da se to rješenje protivi njezinim prijedlozima, te je podsjetila da suspenzija i naknadno ukidanje odredbi o posebnom statusu može imati obeshrabrujući psihološki učinak na manjine i raseljeno stanovništvo koje želi ostati u Hrvatskoj ili se vratiti u nju. ECRI je primila na znanje da hrvatske vlasti sastavljaju novi Ustavni zakon o pravima manjina u konzultaciji s Venecijanskom komisijom (vidi gore spomenuti stavak 6)², te ih potiče da nađu rješenje koje bi bilo zadovoljavajuće za sve dotične skupine, uključujući posebne administrativne aranžmane i pitanja zastupljenosti i sudjelovanja u javnim poslovima. ECRI potiče hrvatske vlasti da nastave usku suradnju s Venecijanskom komisijom, te ponovno naglašava važnu ulogu koju rješenja preporučena na ovome području mogu imati u uspostavljanju ozračja povjerenja i sigurnosti.

² Unatoč usvajanju izmjena ovoga zakona 11. svibnja 2000, Sabor je naložio Vladi da pripremi novi nacrt ovoga zakona koji će biti predložen Saboru u roku od šest mjeseci. Ovaj rok je produžen kako bi vlasti imale više vremena za pripremu nacrta.

- **Zakon o državljanstvu**

9. Kao što je navedeno u prvom izvješću ECRI-ja, Zakon o hrvatskom državljanstvu ima diskriminatorni učinak na neke segmente stanovništva, osobito na Srbe, Rome i Bošnjake, a i na pripadnike drugih manjinskih skupina. Ovaj je zakon bez državljanstva ostavio pojedince koji su dugoročno ili cijelog života boravili na teritoriju koji je danas Republika Hrvatska, i to zbog uvjeta za stjecanje državljanstva koje ovaj zakon postavlja. Neki pojedinci imaju poteškoća ostvariti osnovna prava kao što je pravo na povrat njihove imovine ili dobivanje pomoći za obnovu, pravo na rad, pravo na socijalne naknade, a za one koji su raseljeni izvan hrvatskih granica, pravo na povratak. Taj problem proizlazi iz odredbi zakona i njihove primjene.
10. Članak 30 Zakona o hrvatskom državljanstvu propisuje u stavku 1 da je hrvatski državljanin svaka osoba koja je stekla hrvatsko državljanstvo u skladu s propisima koji se primjenjuju od dana stupanja na snagu ovoga zakona. To obuhvaća pojedince koji su imali državljanstvo Socijalističke Republike Hrvatske u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) (u to je vrijeme republičko državljanstvo imalo malo ili nikakvo praktično značenje). Za one osobe koje nisu automatski stekle državljanstvo, Zakon u članku 30, stavak 2 pruža olakšani postupak stjecanja hrvatskog državljanstva za pripadnike "hrvatskog naroda" (stjecanje državljanstva u skladu s načelom jus sanguinis), koji mogu steći državljanstvo u Republici Hrvatskoj ako podnesu pisanu izjavu da se smatraju hrvatskim državljanima. Drugi pojedinci moraju proći kroz duži postupak naturalizacije kako bi dobili hrvatsko državljanstvo, te ispuniti strože uvjete utvrđene za naturalizaciju. Ti uvjeti između ostaloga uključuju: prijavljeno mjesto boravka za razdoblje od barem pet godina uzastopce na teritoriju Republike Hrvatske prije podnošenja zahtjeva (članak 8(3)); vladanje hrvatskim jezikom i latinicom (članak 8(4)); mogućnost da se iz ponašanja podnositelja zahtjeva zaključi da je ta osoba privržena pravnom sustavu i običajima u Republici Hrvatskoj, te da prihvaća hrvatsku kulturu (članak 8(5)). Osobe rođene na teritoriju Republike Hrvatske izuzete su od nekih uvjeta, međutim, još uvijek moraju zadovoljiti uvjete prema člancima 8(3) i 8(5).
11. Uvjet od pet godina neprekinutog boravka temeljem članka 8(3) zapravo onemogućava raseljenim osobama i prognanicima da dobiju hrvatsko državljanstvo. ECRI sa zadovoljstvom primjećuje, u kontekstu Programa povratka³, da je Vlada donijela upravnu odluku prema kojoj će se smatrati da su prognanici koji su napustili zemlju to učinili iz opravdanog razloga i da će biti izuzeti iz primjene ovog uvjeta. Međutim, ECRI je zabrinuta što se ova odluka ne primjenjuje jednakomjerno na lokalnoj razini, jer i nadalje ima slučajeva pomanjkanja suradnje od strane lokalnih državnih dužnosnika. ECRI je također zabrinuta što se narav članka 8(4) i 8(5) može primijeniti na proizvoljan i diskriminatoran način. Vladanje jezikom provjerava se u lokalnoj policijskoj postaji, i ECRI-ju je poznato da je nekim ne-Hrvatima, osobito Romima, odbijeno državljanstvo temeljem ovog uvjeta.

---

³

Vidi dolje, Prihvat i status prognanika i osoba bez državljanstva, Povrat prognanika.

12. Administrativne prepreke navodno također postavljaju dodatne poteškoće ne-Hrvatima koji traže hrvatsko državljanstvo putem normalnog postupka naturalizacije. Primjerice, pojedinci imaju poteškoća pri plaćanju upravne pristojbe od 1500 kuna (198 €) i u pribavljanju potrebne dokumentacije - to je osobiti problem za raseljene, a pogoršan je gubitkom ili uništenjem dokumenata.
13. ECRI je sa zadovoljstvom primila na znanje da su državne vlasti svjesne tih problema i da poduzimaju mjere za njihovo rješavanje, uključujući razmatranje novog nacrtu zakona u tome smislu. ECRI podupire državne vlasti u tim nastojanjima i naglašava kako je važno osigurati da uvjeti za naturalizaciju ne ometaju dugoročne rezidente da dobiju državljanstvo. U tome smislu, ECRI podsjeća državne vlasti da obrate pozornost na međunarodne pravne standarde na ovome području, uključujući Europsku konvenciju o državljanstvu. Nadalje se smatra da bi trebalo uspostaviti pojednostavljeni postupak za naturalizaciju za one osobe koje su bile državljani bivše SFRJ i koje su boravile u Hrvatskoj u trenutku osamostaljenja. ECRI također ohrabruje vlasti da osiguraju da postupci naturalizacije budu razumljivi, a njihova provedba na svim razinama poštena i transparentna, osobito što se tiče razloga za odbijanje u bilo kojem konkretnom slučaju.

C. Odredbe Kaznenog zakona

14. Kao što je ECRI navela u prvom izvješću, ima nekoliko važnih odredbi s ciljem borbe protiv rasizma i netolerancije u novom Kaznenom zakonu Hrvatske koji je stupio na snagu 1. siječnja 1998. Članak 106 sankcionira lišavanje ili ograničavanje ljudskih prava i sloboda navedenih u Ustavu, zakonu ili drugim propisima na temelju nacionalnosti, rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovine, rođenja, naobrazbe, socijalnog statusa ili drugih značajki, ili na osnovi pripadanja etničkoj ili nacionalnoj manjini u Republici Hrvatskoj. Isti članak kažnjava prekršitelje koji liše ili ograniče prava građana na izražavanje njihova nacionalnog identiteta i kulturne autonomije ili na uporabu njihova jezika i pisma.
15. Članak 174 sankcionira kršenje temeljnih ljudskih prava i sloboda koje priznaje međunarodna zajednica na temelju razlika u rasi, spolu, boji kože ili nacionalnom ili etničkom podrijetlu. Članak također sankcionira širenje ideja o superiornosti jedne rase nad drugom, te promicanje rasne mržnje i poticanje na rasnu diskriminaciju. U svojem prvom izvješću, ECRI je izrazila ozbiljnu zabrinutost što u novi Kazneni zakon nije uključen prethodni članak 240 prema kojem se poticanje na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili netoleranciju smatra prekršajem. ECRI sa zadovoljstvom primjećuje da je u Zakonu o izmjenama i dopunama kaznenog zakona, koji je stupio na snagu u prosincu 2000, izmijenjen članak 174, stavak 1 kako bi se dodatno zabranilo kršenje ljudskih prava i sloboda na temelju razlika u vjeri, jeziku, političkom ili drugom uvjerenju, imovini, obrazovanju, socijalnom položaju ili drugim značajkama. Nadalje, članak 174, stavak 3, izmijenjen je kako bi se sankcioniralo iznošenje ili širenje ideja o superiornosti ili inferiornosti neke rase, etničke ili vjerske zajednice, spola, naroda, te ideja o superiornosti ili inferiornosti na osnovu boje kože, s ciljem promicanja rasne, vjerske, spolne, nacionalne ili etničke mržnje ili mržnje zasnovane na boji kože ili s ciljem izrugivanja.

16. ECRI smatra kako je vrlo važno da hrvatske vlasti pošalju poruku da se rasistički zločini neće tolerirati. U tome smislu, ECRI podsjeća na opću političku preporuku br. 1 u kojoj se predlaže da se rasno motivirani prekršaji definiraju kao posebni prekršaji ili da se rasna motivacija izričito uzme u obzir kao otežavajuća okolnost na sudovima. Iako je primijetila da je hrvatskim sudovima propisano da pri donošenju presuda uzmu u obzir olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti, uključujući motiv za prekršaj, ECRI poziva hrvatske vlasti da razmotre uvođenje posebne odredbe u smislu opće političke preporuke br. 1. ECRI doznaje da hrvatske vlasti razmatraju uvođenje odredbe kojom bi se zabranile organizacije koje promiču i iniciraju diskriminaciju na temelju rase, etničkog podrijetla ili nacionalnosti. ECRI bi pozdravila takvu odredbu.
17. ECRI nadalje naglašava da treba dati prioritet potpunoj provedbi odredbi s ciljem borbe protiv rasizma i diskriminacije, te da provedbu treba provesti na nediskriminatorni način. Hrvatske vlasti se potiču da detaljnije preispitaju trenutačnu provedbu (primjerice praćenjem broja prijavljenih slučajeva, akcijama koje vlasti poduzimaju i njihov ishod) kako bi poduzela učinkovite mjere za poboljšanje primjene zakona na ovome području.

D. Odredbe Zakona o građanskom i upravnom postupku

18. Kao što ECRI navodi u prvom izvješću, hrvatski Zakon o radu sadrži vrlo iscrpni popis zabranjenih razloga diskriminacije na području zapošljavanja. Međutim, etničko podrijetlo i pripadnost nacionalnoj manjini ne nalaze se na tom popisu. ECRI potiče hrvatske vlasti da dodaju te razloge onima koji su već nabrojani.
19. Hrvatskoj nedostaje građansko i upravno zakonodavstvo o diskriminaciji na drugim ključnim područjima života, kao što su stanovanje, zdravlje, naobrazba, socijalno osiguranje, te prodaja roba i usluga, iako se pripadnici etničkih manjina i nacionalnih manjinskih skupina mogu suočiti s diskriminacijom na svim ovim područjima. ECRI smatra da bi takvo zakonodavstvo ne samo pružilo mogućnost pravnog utoka pojedincima koji su žrtve diskriminacije, nego bi moglo imati i značajnu obrazovnu funkciju i služiti podizanju razine svijesti šire javnosti. U nekim zemljama, uvođenje jedinstvenog korpusa antidiskriminacijskog zakonodavstva koje obuhvaća diskriminaciju na nekoliko područja života, te njihovo učinkovito provođenje, pokazalo se značajnim sredstvom. ECRI stoga potiče hrvatske vlasti da razmotre mogućnost uvođenja takvog korpusa zakonodavstva i da osiguraju uspostavu učinkovitijih pravnih i upravnih sredstava pravnog utoka.

- *Zakon o konvalidaciji*

20. Zakon o konvalidaciji kojeg je Sabor usvojio u listopadu 1997. ima za cilj omogućiti opravomoćenje službenih dokumenata koje su izdale vlasti Republike Srpske Krajine (RSK) hrvatskim Srbima pod njihovom vlašću. Lokalne nevladine udruge izvještavaju da se ovaj zakon neadekvatno primjenjuje, te da osobito loše utječe na ključna područja života kao što su primanje mirovina i naknada za nezaposlenost. ECRI je primijetila da hrvatske vlasti istražuju ta pitanja, te ih poziva da riješe te poteškoće u primjeni ovoga zakona na lokalnoj razini.

E. Rad pravosudnih tijela

21. Hrvatski pravni sustav zakrčen je ogromnom količinom neriješenih predmeta čiji je broj procijenjen na više od milijun. Također postoji problem s provedbom sudskih odluka, uz mnogo pritužbi glede naloga za deložaciju osoba koje su zaposjele tuđu imovinu. Ova situacija loše utječe na primjenu zakonodavstva na području rasizma i diskriminacije, kao i zakonodavstva na drugim područjima. ECRI sa zadovoljstvom doznaje da su hrvatske vlasti svjesne tih problema i da razmatraju mjere za njihovo rješavanje, uključujući pravne izmjene i obuku u sudstvu.
22. Nadalje, ECRI je zabrinuta što su pojedinci ne-Hrvati otpušteni iz sudstva tijekom rata i u godinama nakon rata. ECRI potiče hrvatske vlasti da poduzmu mjere za rješavanje tog stanja i povećanje etničke raznolikosti sudstva.
23. Pravednost sudskih procesa kojima se Srbi optužuju za ratne zločine, a da se pritom oklijeva suditi Hrvatima za takva kaznena djela, bila je razlogom zabrinutosti međunarodne zajednice. ECRI pozdravlja nastojanja hrvatskih vlasti da riješe ovo pitanje i da surađuju s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju.

F. Posebne Vladine inicijative za promicanje tolerancije i ravnopravnosti**- *Specijalizirana tijela i druge institucije***

24. Hrvatski pučki pravobranitelj ima zadaću osigurati da tijela državne uprave i druga javna tijela ili službe ne krše zakonska i ustavna prava građana. Pučki pravobranitelj, čija je uloga konsolidirana u ustavnoj izmjeni iz studenoga 2000 (članak 93, stavak 4), može pokrenuti postupak temeljem pojedinačnih pritužbi ili samoinicijativno. Osim što izravno od dotičnog tijela traži poduzimanje mjera, pučki pravobranitelj podnosi godišnje izvješće Hrvatskom saboru te svoje nalaze i prijedloge može objaviti u medijima. ECRI ponavlja svoje mišljenje o važnosti daljnjeg jačanja uloge ove institucije u javnom životu putem, između ostaloga, većeg publiciteta, bolje obuke osoblja i proširenja kontakata s nacionalnim institucijama drugih zemalja kao i s međunarodnim organizacijama i lokalnim nevladinim udrugama.
25. Premda ECRI cijeni ovu instituciju, naglašava poželjnost postojanja nekog neovisnog specijaliziranog tijela posebno nadležnog za rješavanje slučajeva rasne diskriminacije i netolerancije. ECRI poziva hrvatske vlasti da prouče ECRI-jevu političku preporuku br. 2 o osnivanju specijaliziranih tijela na nacionalnoj razini za suzbijanje rasizma i netolerancije, s ciljem osnivanja takvoga tijela ili uspostave posebne nadležnosti za ta pitanja u okviru postojećeg ureda pučkog pravobranitelja.

G. Prihvat i status izbjeglica, prognanika i osoba bez državljanstva

- *Povratak izbjeglica i prognanika*

26. ECRI pozdravlja stav što ga je nova Vlada izrazila u odnosu na pitanje povratka Srba koji su napustili svoje domove tijekom sukoba, posebice nakon hrvatskih vojnih operacija u ljeto 1995. Ipak, usprkos povećanom broju Srba koji su se vratili nakon izbora, kako spontano tako i temeljem Programa povratka i smještaja prognanika, izbjeglica i izbjeglih osoba (Program povratka), broj povratnika ostaje relativno nizak i čine ga uglavnom starije osobe. Ima više prepreka koje obeshrabuju Srbe da se vrate u Republiku Hrvatsku, kao što su: duga čekanja i poteškoće pri ishođenju domovnica i putnih isprava; nesigurnost koja vlada u područjima povratka (uključujući uznemirivanje i zastrašivanje povratnika)⁴; nemogućnost preuzimanja vlastitih kuća; nedostatak odgovarajućeg alternativnog smještaja⁵; nezaposlenost⁶; zbrka oko Zakona o oprost⁷; te neprijateljsko okruženje na lokalnoj razini u bivšim područjima sukoba⁸. U tom kontekstu i hrvatski prognanici mogu biti također suočeni s izvjesnim problemima u općinama sa srpskom većinom. Većina povratka bila je na područja pod posebnom državnom skrbi na kojima su stambeni fond, komunalna infrastruktura, društveni sadržaji i gospodarstvo uništeni tijekom rata, nadalje otežavajući rješavanje tih problema.
27. Mnoga od tih pitanja obrađena su u drugim dijelovima ovog izvješća, no ECRI bi ovdje naglasila da je rješavanje ovih međusobno povezanih pitanja od ključnog značenja za proces povratka⁹. U tome smislu, ECRI primjećuje da su učinjeni napor za pojednostavljivanje i pojašnjavanje postupka povratka i povrata imovine. Što se tiče putnih isprava i domovnica, ECRI poziva hrvatske vlasti da nastave suradnju s Visokim povjerenikom UN-a za izbjeglice. Valja također osigurati da hrvatski konzulati i veleposlanstva u susjednim zemljama, kao i Ured za prognanike i izbjeglice, dobiju dostatna sredstva i jasne upute kako bi mogli što brže rješavati podnesene zahtjeve. ECRI također smatra da bi za potporu procesa povratka međunarodna zajednica trebala pružiti Hrvatskoj dovoljnu pomoć.
28. Nadalje, ECRI ističe kako problem povratka ne ovisi isključivo o dobroj volji hrvatskih vlasti, već obuhvaća i druge čimbenike, kao što su suradnja srpske manjine, suradnja susjednih zemalja gdje su Hrvati ranije živjeli i gdje nailaze na poteškoće povratka, kao i stabilnost u regiji. U tom kontekstu ECRI pozdravlja nastojanja da se putem multilateralne suradnje olakša proces povratka.

⁴ Vidi dolje, *Ranjive skupine, Srbi*.

⁵ Vidi dolje, *Pristup javnim službama, Pristup stanovanju*.

⁶ Vidi dolje, *Zapošljavanje*.

⁷ Vidi dolje, *Ranjive skupine, Srbi*.

⁸ Vidi dolje, *Pitanja od posebnog interesa, Lokalne vlasti*.

⁹ U svezi s tim, ECRI skreće pozornost na odjeljak ovog izvješća pod naslovom *Pitanja od posebnog interesa, gdje je riječ o problemu lokalnih vlasti i potrebi pomirenja i mjerama za izgradnju povjerenja*.

29. U Saveznu Republiku Jugoslaviju također je izbjegao nepoznat broj Roma zbog nasilja protiv njih u istočnoj Slavoniji nakon reintegracije tog područja u Republiku Hrvatsku. ECRI poziva hrvatske vlasti da to ispituju i osiguraju povratak izbjeglih Roma njihovim domovima.

- ***Podnositelji zahtjeva za azil i izbjeglice***

30. Hrvatski sustav pružanja azila djeluje prema ad hoc strukturama. Prema članak 33 Ustava predviđa pravo na dobivanje azila, još nije na snazi neki organski zakon o azilu. ECRI sa zadovoljstvom doznaje da hrvatske vlasti okončavaju nacrt zakona o tom pitanju i pritom se konzultiraju s međunarodnim organizacijama, kako bi se osiguralo da novi zakon poštuje međunarodne standarde i načela zaštite ljudskih prava sukladno Ženevskoj konvenciji o statusu izbjeglica iz 1951. i njegovom Protokolu iz 1967. kojih je Hrvatska stranka. Hrvatske vlasti isto bi tako trebale osigurati da graničari i pogranični službenici uključeni u postupak pružanja azila dobiju odgovarajuću obuku iz ljudskih prava i relevantnih zakona na tom području: ECRI je u tome smislu primijetila da je obuka policijskih i pograničnih djelatnika uključenih u postupak pružanja azila već započela.

- ***Ilegalna migracija***

31. Kako na hrvatskom teritoriju postoji određen broj ilegalnih migranata, ECRI naglašava kako je važno osigurati da se s različitim skupinama ilegalnih migranata – ekonomskim migrantima, podnositeljima zahtjeva za azil i ženama kojima se trguje u svrhu prostitucije - posebno postupa na način primjeren njihovoj posebnoj situaciji. Hrvatske bi vlasti također trebale osigurati da svi službenici koji rade na rješavanju pitanja ilegalnih migranata dobiju posebnu obuku, uključujući obuku o ljudskim pravima, i da se s pojedincima uhvaćenim u ilegalnoj situaciji ne postupa kao s kriminalcima.

H. **Pristup javnim službama**

- ***Pristup socijalnim službama kao što su socijalna skrb, pružanje osnovnih pogodnosti i zdravstvena zaštita***

32. ECRI konstatira da, prema navodima Ministarstva rada i socijalne skrbi, nema diskriminacije na području zakona koji se odnose na socijalne službe. Međutim, pripadnici nekih manjinskih skupina suočavaju se s poteškoćama i diskriminacijom na lokalnoj razini kad je riječ o stjecanju prava na mirovinu, socijalnu skrb i zdravstvenu zaštitu. Ti problemi najteže pogađaju prognanike, one koji imaju teškoća u dobivanju hrvatskog državljanstva i one koji ne mogu ovjeriti svoje isprave zbog neodgovarajuće provedbe Zakona o konvalidaciji. Navodno se i srpski povratnici susreću s diskriminacijom na lokalnoj razini kad nastoje dobiti pristup osnovnim pogodnostima¹⁰. ECRI izražava svoju zabrinutost zbog diskriminacije kojoj mogu biti izloženi pripadnici manjina, te poziva hrvatske vlasti da poduzmu daljnje mjere na rješavanju tih problema i da osiguraju da pripadnici svih etničkih i nacionalnih skupina imaju jednak pristup

¹⁰ O diskriminaciji od strane lokalnih vlasti više je riječ u odjeljku ovog izvješća pod naslovom Pitanja od posebnog interesa.

osnovnim uslugama, socijalnoj skrbi, mirovinama, zdravstvenoj zaštiti i drugim službama u svim dijelovima zemlje. ECRI naglašava važnost takvih nastojanja za proces izgradnje povjerenja i pomirbe. ECRI također poziva hrvatske vlasti da na tim područjima uvedu antidiskriminacijske zakone¹¹.

33. Pozornost se skreće i na osobito loše uvjete života Roma. U nekoliko romskih sela nema osnovnih pogodnosti kao što su voda i struja. U nekim područjima gdje ima štakora i gdje nema higijenskih uvjeta i pitke vode djeca pate od zaraznih bolesti. ECRI posebno poziva hrvatske vlasti da ispituju ovo stanje i riješe sve ustanovljene probleme i tako osiguraju da Romi budu tretirani na isti način kao i ostali hrvatski građani.

- ***Pristup stanovanju***

34. Pristup stanovanju i dalje je jedan od glavnih problema u Hrvatskoj, kao i drugdje u regiji nakon razdoblja sukoba koji je doveo do toga da je na stotine tisuća ljudi napustilo svoje domove. Iako su i Hrvati morali napustiti svoje domove, u Republici Hrvatskoj Srbi su ti koji su nerazmjerno pogođeni nemogućnosti da povrate, ponovno zaposjednu ili obnove svoje domove. Stambeno pitanje u središtu je daljnjih napetosti između različitih etničkih skupina te je rješenje tog pitanja bitno za pomirbu i izgradnju povjerenja. Onemogućeni pristup stanovanju ujedno je i značajna prepreka povratku. ECRI je primijetila da hrvatske vlasti ulažu napore da pojednostave i olakšaju postupke u tome smislu. Pritom također valja naglasiti da je multilateralna suradnja između susjednih zemalja u koje se hrvatske izbjeglice žele vratiti značajna sastavnica rješenja ovih problema. Europska i međunarodna zajednica također imaju značajnu ulogu na tom planu.

Stanarsko pravo:

35. ECRI ponovno izražava svoju zabrinutost zbog činjenice da su tijekom privatizacije i bez ikakve naknade mnogi Srbi izgubili stanarsko pravo. Prije raspada bivše SFRJ nekretnine su bile u državnom vlasništvu, no stanari su uživali tzv. "stanarsko pravo", doživotno i nasljedno. Tijekom privatizacije, brojni uvelike kritizirani diskriminatorni zakoni, koji su pružali prekratke rokove i bili diskriminatorno primjenjivani, lišili su mnoge Srbe tog stanarskog prava. Premda je većina tih diskriminatornih zakona dosad ukinuta, još uvijek preostaje odgovarajuće rješavanje pitanja izgubljene imovine. ECRI priznaje složenost tog pitanja i financijska ograničenja, ali posebno poziva hrvatske vlasti da razmotre načine ili vraćanja izgubljenih stanarskih prava ili pružanja odgovarajuće i pravične naknade bivšim stanarima.

Zaposjednute nekretnine:

36. U slučajevima kada stanarsko pravo nije izgubljeno, prognanici koji sada žele ponovno doći u posjed svojih bivših domova suočeni su s problemom što su ti domovi često zaposjednuti od drugih. Primjerice, u zapadnoj Slavoniji i na kninskom području, sukladno Zakonu iz 1995. o privremenom preuzimanju određene imovine (sada ukinutom), mnoge kuće hrvatskih Srba stavljene su

¹¹ Vidi gore, odredbe Zakona o građanskom i upravnom postupku.

pod državnu upravu i predane Hrvatima (koji su često i sami prognanici, ili iz dijelova Hrvatske okupiranih od Srba tijekom sukoba ili iz susjednih zemalja) koji se ne smiju deložirati dok im se ne nađe odgovarajući smještaj.

37. Sporove između povratnika koji žele ponovno doći u posjed svojih kuća i onih koji ih privremeno zaposjedaju trebaju rješavati lokalne stambene komisije od slučaja do slučaja. Bilo je podosta kritika da u nekim područjima te komisije djeluju na diskriminatorni način, davajući prednost Hrvatima u odnosu na Srbe. Trenutno vlada prilična zbrka glede pravnog statusa tih komisija, što navodno ima za posljedicu vrlo nisku razinu djelatnosti. Mnoge instance ističu kako je važno da te komisije djeluju i rješavaju lokalne stambene sporove na učinkovit, nepristran i pravedan način. ECRI poziva hrvatske vlasti da nastave s naporima na razjašnjenju pravnog statusa tih komisija i njihova mandata. Također je bitno da se lokalnim vlastima pruže jasne smjernice i odgovarajuća obuka. Nadalje, komisije bi trebale raspolagati odgovarajućim novčanim sredstvima, pripadnici manjina i prognanici trebali bi biti stvarno zastupljeni u njima, a žalbeni postupci trebali bi biti ekspeditivni.
38. U slučajevima kada su kuće ilegalno zaposjednute od prognanika i izbjeglica, te se osobe mogu sudski deložirati, ukoliko im se nađe odgovarajući smještaj. To rješenje otežano je već spomenutim dugim zastojsima u sudovima¹². Neki su lokalni sudovi također bili kritizirani što na stambenom planu favoriziraju Hrvate. Kad jednom sudovi ili stambene komisije donesu odluke, za njihovu učinkovitu provedbu neophodna je suradnja lokalnih vlasti, poput policije. ECRI naglašava važnost uspostave učinkovitog i ekspeditivnog mehanizma za rješavanje tih problema kao i problema diskriminacije na lokalnoj razini¹³.
39. ECRI je svjesna složenosti tih pitanja te pozdravlja opredijeljenost nove Vlade za njihovo rješavanje, što je već pokazano izmjenama i dopunama zakona kojima su uklonjene diskriminatorne zakonske odredbe. ECRI poziva vlasti da to opredjeljenje što brže provedu u praksi. ECRI ističe da se taj proces može olakšati putem multilateralnih nastojanja, uključujući susjedne zemlje u kojima su ranije živjele izbjeglice koje zaposjedaju tuđe kuće.

Obnova:

40. Prema podacima hrvatskih vlasti, oko 10% stambenog fonda zemlje oštećeno je ili razoreno (osobito u ratom zahvaćenim područjima). Srbi nisu mogli dobiti nacionalnu pomoć za obnovu svojih oštećenih kuća zbog diskriminatornih zakona, posebice Zakona o obnovi. ECRI sa zadovoljstvom doznaje da je u lipnju 2000. Hrvatski sabor usvojio izmjene tog zakona kojima se uklanjaju diskriminatorne odredbe i izjednačavaju prava vlasnika u ratu oštećene imovine bez obzira na nacionalno podrijetlo. Međutim, ECRI je zabrinuta izvješćima da bi provedbene smjernice za utvrđivanje prioriteta opet mogle dovesti do diskriminacije na etničkoj osnovi. ECRI priznaje osjetljivost tog pitanja i financijska ograničenja, no ipak poziva nacionalne vlasti da ulože posebne napore na tom planu kako bi se osiguralo da sve pogođene osobe, neovisno o njihovu etničkom podrijetlu, ravnopravno koriste pomoć u obnovi.

¹² Rad pravosudnih tijela.

¹³ Vidi dolje, *Pitanja od posebnog interesa, Lokalne vlasti.*

- **Pristup školovanju**

41. Školovanje romske djece ozbiljan je problem u Hrvatskoj. Mnoga romska djeca ne idu u školu – ili su je napustila ili je nikad nisu ni pohađala. Prema izjavama predstavnika Roma, ima krajeva gdje nijedno romsko dijete ne pohađa školu. ECRI shvaća da su razlozi takvog stanja složeni i da nema jednostavnog rješenja, no naglašava potrebu da se poveća sudjelovanje romske djece na svim razinama školovanja. Hrvatske se vlasti pozivaju da se u tom pogledu posebno založe.
42. ECRI želi skrenuti pozornost na svoju opću političku preporuku br. 3 o suzbijanju rasizma i netolerancije prema Romima ondje gdje postojanje diskriminacije u objašnjavanju procesa društvenog isključivanja dolazi do izražaja. Valja provesti istraživanje o ulozi stereotipa i predrasuda među nastavnicima koji su možda uzrokom loših perspektiva romske djece. ECRI s tim u svezi preporučuje da se nastavnicima pruži obuka, uz informacije o posebnim potrebama i očekivanjima Roma, i osposobi ih se za djelotvorno korištenje tako stečenog znanja. Budući da nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika prilikom stupanja u školski razred također može predstavljati problem, ECRI ističe potrebu za pripremnim razredima, dodatnom nastavom hrvatskog jezika i boljim mogućnostima učenja romskog jezika u prvim godinama školovanja, što bi romskoj djeci moglo pomoći da se uklope u sustav obrazovanja. ECRI je sa zanimanjem primijetila inicijative kao što su "Program za uključivanje romske djece u obrazovni sustav Republike Hrvatske" pokrenut 1998, te poziva vlasti da u svojim nastojanjima nastave razvijati i provoditi odgovarajuće mjere u suradnji s romskim udrugama. Udruge Roma ukazale su na povezanost siromaštva, loših uvjeta života i pohađanja škole¹⁴. Hrvatske vlasti mogle bi razmotriti mogućnost posebnih programa pomoći za romsku i drugu djecu iz vrlo siromašnih obitelji koji ne mogu pokriti troškove udžbenika, školskih potrepština i odgovarajuće školske odjeće.
43. Nedavno usvojeni Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina utvrđuje pravo pripadnika nacionalnih manjina na nastavu na njihovu jeziku i pismu na predškolskoj, osnovnoj i srednjoškolskoj razini. ECRI sa zadovoljstvom konstatira da konačna verzija teksta ne uključuje odredbe nacrta zakona o kojima se ECRI nepovoljno izrazila o obveznom nacionalnom izjašnjavanju i uvjetu po kojem hrvatska djeca mogu pohađati takve razrede ili škole ukoliko ima školskih prostorija i mogućnosti za nastavu na hrvatskom jeziku. Zakon propisuje da upis u takve razrede ili škole podliježe istim uvjetima kao i upis u škole s nastavom na hrvatskom jeziku i pismu (članak 7(1)). Međutim, pripadnici nacionalnih manjina imat će prednost u slučaju da broj kandidata premaši broj predviđen uvjetima natječaja za upis (članak 7(2)). ECRI uviđa da su mogućnosti za takve programe ograničene zbog nedostatka odgovarajućih sredstava, no poziva hrvatske vlasti da poduzmu mjere za primjenu tog zakona, posebice u područjima veće koncentracije određene manjinske zajednice. ECRI također smatra važnim da te programe prate mjere za promicanje interakcije i komunikacije između djece pripadnika nacionalnih manjina i hrvatske djece.

¹⁴ Vidi gore, *Pristup javnim službama, Pristup socijalnim službama, kao što su socijalna skrb, osnovne pogodnosti i zdravstvena zaštita.*

I. Zapošljavanje

44. Kako je ECRI navela u prvom izvješću, katastrofalna gospodarska situacija i visoka razina nezaposlenosti u zapadnoj i istočnoj Slavoniji i u kninskom području čine život svih stanovnika veoma teškim, neovisno o njihovoj etničkoj pripadnosti. Međutim, pripadnici manjinskih skupina i dalje su nerazmjerno pogođeni nezaposlenošću. Nadalje, vrlo visok postotak romske zajednice u Republici Hrvatskoj ne može naći posao. ECRI smatra da se ta pojava često velikim dijelom može objasniti izravnom i neizravnom diskriminacijom. ECRI ponovno izražava uvjerenost da su za rješavanje tih problema potrebne energične mjere i da valja uložiti sve moguće napore kako bi se osiguralo da postojeći antidiskriminacijski zakoni na tom području budu učinkovito provedeni u praksi.
45. Pripadnici manjinskih skupina i dalje su u značajnoj mjeri slabo zastupljeni u javnom sektoru na nacionalnoj i lokalnoj razini, uključujući područja kao što su javna uprava, sudstvo, policija, zdravstvo i nacionalno školstvo. Ovo stanje odražava ne samo poteškoće u nalaženju zaposlenja već i činjenicu da su tijekom proteklog desetljeća pripadnici manjinskih skupina otpušteni iz javnog sektora. ECRI ponavlja svoje uvjerenje da treba poticati zapošljavanje pripadnika manjinskih skupina. Nadalje, ECRI poziva vlasti da istraže prošle slučajeve otpuštanja iz javnih službi i uvedu učinkovite mehanizme ispravljanja nepravdi¹⁵. Javne službe koje će u većoj mjeri odražavati etničku raznolikost zemlje, smatra ECRI, značajne su za proces izgradnje povjerenja i pomirbe u Republici Hrvatskoj.

J. Ranjive skupine

U ovom je odjeljku riječ o nekim manjinskim skupinama koje bi mogle biti posebno ranjive na probleme rasizma, diskriminacije i netolerancije u određenoj zemlji. Ovdje nije namjera dati iscrpni pregled stanja svih manjinskih skupina u zemlji, niti sugerirati da nespomenute skupine nisu suočene s problemima rasizma i diskriminacije.

- Bošnjaci

46. Bošnjaci nailaze na poteškoće da ih se prizna kao manjinu. ECRI poziva hrvatske vlasti da uvrste Bošnjake u popis manjina sadržan u uvodu Ustava, o čemu je već bilo riječi¹⁶, te da ih u narednom popisu stanovništva obuhvate kao posebnu skupinu. Bošnjaci su također nailazili na probleme u stjecanju hrvatskog državljanstva, te se ECRI nada da će se to što prije riješiti.

- Židovska zajednica

47. Usprkos malobrojnosti preostale židovske zajednice, čini se da postoji izvjestan stupanj antisemitizma u Hrvatskoj. Na javnim forumima još uvijek se daju antisemitske izjave. Osim toga, navodno postoji široka ponuda antisemitskih

¹⁵ Vidi gore, *Pitanja od posebnog interesa, Pomirba i izgradnja povjerenja.*

¹⁶ Vidi gore, *Ustavne i druge temeljne odredbe.*

publikacija, poput hrvatskih prijevoda Mein Kampf-a. ECRI podupire napore hrvatskih vlasti na poduzimanju zakonskih i političkih mjera s ciljem rješavanja tih pitanja¹⁷. ECRI također ističe potrebu da razne vodeće ličnosti koje utječu na formiranje javnog mišljenja, političari, predstavnici vjerskih skupina, medija ili civilnog društva, odlučno istupe protiv svih pojava antisemitizma.

- **Romi**

48. Romi su suočeni s vrlo slabim uvjetima života i poteškoćama na većini područja života, kako je istaknuto na više mjesta u ovom izvješću. Vlasti se pozivaju da poduzmu posebne inicijative usmjerene na poboljšanje situacije u kojoj se Romi nalaze. S tim u svezi, ECRI podsjeća na svoju opću političku preporuku br. 3 o suzbijanju rasizma i netolerancije prema Romima.

- **Srbi**

49. Srbi nailaze na diskriminaciju u većini važnih područja života, o čemu je riječ na više mjesta u ovom izvješću. Osim toga, sigurnost je i dalje važno pitanje u ratom pogođenim područjima unatoč poboljšanju u ovome smislu kojeg su primijetili međunarodni promatrači. Srbi su i dalje žrtve nasilja, uznemirivanja i zastrašivanja, posebice u svezi s povratkom iako su vlasti provele mjere za rješavanje tih problema i ima pokazatelja da se situacija poboljšava. ECRI također primjećuje da su zbrka i neizvjesnost što vlada glede provedbe Zakona o oprostima uzrokom nesigurnosti među Srbima i negativno se odražavaju na povratak i proces pomirbe. ECRI je zabrinuta izvješćima o javnom postavljanju popisa tzv. srpskih ratnih zločinaca na kojima se nalaze imena amnestiranih pojedinaca.

K. Praćenje situacije u zemlji

50. Budući da je zadnji popis stanovništva izvršen 1991, postoji neizvjesnost glede brojnosti različitih etničkih i nacionalnih manjinskih skupina. To je pitanje postalo osobito važnim u svjetlu ustavnih promjena i rasprava o zastupljenosti manjinskih skupina. ECRI sa zadovoljstvom doznaje da se popis stanovništva očekuje tijekom 2001. ECRI poziva hrvatske vlasti da uključe pitanje o etničkoj pripadnosti, uz poštivanje načela dobrovoljnog samoizjašnjavanja. ECRI također smatra da bi predstavnici etničkih i nacionalnih manjinskih skupina trebali biti uključeni u razne faze tog procesa, kao i u formuliranje tog pitanja.
51. ECRI također poziva hrvatske vlasti da uspostave sustav prikupljanja podataka o slučajevima nasilja i diskriminacije protiv pripadnika manjinskih skupina te o mjerama koje su snage reda i zakona naknadno poduzele. Hrvatske vlasti također bi trebale razmotriti načine uspostave sustavnog i obuhvatnog prikupljanja podataka kako bi se mogla procijeniti situacija raznih manjinskih skupina koje žive u Hrvatskoj i razmjeri očitovanog rasizma i diskriminacije. Takav sustav prikupljanja podataka trebao bi se temeljiti na dobrovoljnim vlastitim prijavama osoba umiješanih u takve slučajeve i biti tako ustrojen da se jamči pravo na privatnost i zaštita podataka, kao i slobodan i obaviješteni pristanak dotičnih osoba. S tim u svezi, ECRI također skreće pozornost

¹⁷ Vidi gore, *Odredbe Kaznenog zakona*.

hrvatskih vlasti na svoju opću političku preporuku br. 4 o nacionalnim anketama putem kojih bi potencijalne žrtve iznijele svoje vlastito iskustvo i opažanje diskriminacije i rasizma.

L. Ponašanje nekih institucija

- Snage reda i zakona

52. ECRI je zabrinuta izvješćima po kojima policija u Hrvatskoj uvijek ne reagira na odgovarajući način u zaštiti Srba i srpske imovine u slučajevima napada, uznemirivanja i zastrašivanja, posebice u područjima gdje su etničke napetosti još uvijek visoke i kamo se vraćaju ne-Hrvati. Međutim, nedavna odluka OESS-a da okonča policijske monitoring skupine u Podunavlju je ohrabrujući znak da se situacija poboljšava. ECRI smatra da i dalje postoji potreba za poboljšanim evidentiranjem i izvješćivanjem o rasno motiviranim nasiljima i drugim incidentima, kao i za boljom policijskom istragom i djelovanjem. Ovaj prioritet valja jasno priopćiti lokalnoj policiji širom zemlje i njoj bi valjalo pružiti posebnu obuku koja bi je osposobila za učinkovitije pronalaženje i istraživanje rasističkih zločina. Također valja naglasiti načelo nediskriminacije, te istražiti slučajeve gdje se sumnja u postojanje diskriminacije i rasizma od strane policije, uz primjenu odgovarajućih stegovnih mjera.
53. ECRI konstatira da je u tijeku interni postupak istrage u povodu pritužbi na ponašanje policije, te su hrvatske vlasti izvijestile da je 1999. otpušteno 200 policajaca kao rezultat takvih istraga. Unatoč tome, ECRI smatra važnim da se pored takve interne kontrole osnuje neovisno tijelo zaduženo za provedbu takvih istraga.
54. ECRI naglašava važnost poboljšanja odnosa između policije i manjinskih skupina. S tim u svezi, ECRI sa zanimanjem bilježi novu politiku unutar policije kojom se nastoje zaposliti pripadnici manjinskih skupina, te se nada da će se takva nastojanja nastaviti i jačati. Također je vrlo važno da svi službenici koji rade na primjeni zakona prođu posebnu obuku iz područja ljudskih prava, posebice u svezi s rasizmom i netolerancijom, te da im su pruže temeljita znanja o odgovarajućim nacionalnim zakonima i međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava. ECRI cijeni što nastavni program policijske akademije uključuje ljudska prava, međutim poziva hrvatske vlasti da tu obuku prošire i osiguraju da se ona pruža na svim razinama policije kao sastavni dio obuke tijekom službe kao i prije stupanja u službu.

M. Mediji

55. Neki mediji u Hrvatskoj promiču netoleranciju i negativne stereotipe o ne-Hrvatima, te im je način prikazivanja sadržaja takav da potiču etničke napetosti. Mediji igraju značajnu ulogu u stvaranju ozračja opće tolerancije i razumijevanja među pripadnicima različitih etničkih zajednica i u stvaranju klime koja pogoduje izgradnji povjerenja i pomirbe. ECRI se nada da će mediji poduzeti mjere u cilju preuzimanja takve konstruktivne uloge, uključujući usvajanje načela samokontrole s ciljem suzbijanja rasističkog i diskriminatornog izvješćivanja, kao i promicanja uravnoteženog i nepristranog prikazivanja događaja. ECRI također smatra da je dio odgovornosti političara i državnih dužnosnika u tome da ne napajaju medije materijalima koji pogoduju stvaranju

etničkih napetosti, te da bi umjesto toga trebali poticati uravnoteženo izvješćivanje o svim incidentima ili događajima i težiti tome da šire pozitivne informacije.

ODJELJAK II: PITANJA OD POSEBNOG INTERESA

56. U ovom odjeljku svojih izvješća o svakoj zemlji pojedinačno, ECRI želi upozoriti na neka pitanja koja po njezinom mišljenju zaslužuju posebnu i hitnu pozornost dotične zemlje. U slučaju Hrvatske, ECRI bi upozorila na probleme diskriminacije od strane lokalnih vlasti i na potrebu za mjerama pomirbe i izgradnje povjerenja.

N. Lokalne vlasti

57. Premda su lokalne vlasti u nekim područjima Hrvatske izvori nekoliko pozitivnih inicijativa glede etničkih i nacionalnih manjina, u nekim drugim područjima, posebice u onima ratom pogođenima, one su ponekad odgovorne za rasizam i diskriminaciju u praksi, što ECRI drži zabrinjavajućim. Promjena stava i dobra volja pokazana na nacionalnoj razini u odnosu na srpsku manjinu i njezino mjesto u hrvatskom društvu ne nailazi dosljedno na odaziv na lokalnoj razini.
58. Ovo stanje tiče se većine pitanja koja zabrinjavaju ECRI i o kojima je riječ na više mjesta u ovom izvješću, kao što su pitanja državljanstva, povratka, stanovanja, pristupa socijalnim službama, primjene Zakona o konvalidaciji i sigurnosti. Premda se na nacionalnoj razini usvajaju izmjene i dopune diskriminatornih zakona, da bi pojedinci osjetili učinak tih promjena na lokalnoj razini, potrebno je da ih lokalne vlasti učinkovito provode. Isto se odnosi na nacionalne inicijative, poput Programa povratka. ECRI je zabrinuta što odluke protiv rasizma i netolerancije ne prodiru u svakodnevnu praksu lokalnih vlasti. Pojedinci su i dalje izloženi diskriminaciji raznih lokalnih dužnosnika, onih u stambenim komisijama, sudovima, policiji, te državnih dužnosnika nadležnih za socijalne službe i komunalna poduzeća. Ovakva diskriminacija ne mora biti otvorena, npr. u obliku negativnih rješenja, već može biti prikrivena, npr. u obliku nedjelovanja ili pomanjkanja suradnje u rješavanju problema.
59. Iako je svjesna granica i ograničenja s kojima su središnje vlasti suočene kad se miješaju u lokalne nadležnosti, ECRI smatra da bi središnje vlasti trebale poduzeti mjere koje im stoje na raspolaganju kako bi osigurale da na lokalnoj razini ne dolazi do rasističkih i diskriminatornih pojava. Što se tiče provedbe zakona, ECRI poziva središnje vlasti da izdaju jasne provedbene napatke i prate njihovu primjenu na lokalnoj razini. Središnje vlasti također bi trebale pokrenuti posebne inicijative na obuci lokalnih vlasti na području novih zakona i ljudskih prava, posebice u odnosu na rasizam i netoleranciju. Takva bi obuka mogla obuhvatiti upoznavanje s odgovarajućim nacionalnim zakonima kao i s međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava. ECRI u tom kontekstu ponavlja svoju preporuku središnjim vlastima da razmotre uvođenje antidiskriminacijskih zakona u ključnim područjima života¹⁸.

¹⁸ Vidi gore, *Odredbes Zakona o građanskom i upravnom postupku*.

60. Središnje vlasti također bi mogle potaknuti lokalne vlasti na rješavanje problema Srba i drugih etničkih i nacionalnih manjina kao i prognanika putem različitih inicijativa. Primjerice, prioritarno financiranje socijalnih, obrazovnih i gospodarskih projekata obnove moglo bi se kanalizirati u one hrvatske županije i općine čije su lokalne vlasti voljne poticati povratak izbjeglica i prognanika svih etničkih skupina i koje bi tako služile kao uzor "otvorenih zajednica". Mogle bi se poticati i podupirati i lokalne inicijative.
61. Središnje vlasti također bi mogle razmotriti mogućnost veće suradnje s lokalnim vlastima kako bi djelotvornije i preciznije utvrdile narav problema i izradile odgovarajuće mjere za njihovo rješavanje. Primjerice, mogle bi razmotriti mogućnost osnivanja lokalnih kontaktnih središta, eventualno u suradnji s pučkim pravobraniteljem, gdje bi pojedinci i udruge mogli iznijeti probleme s kojima se suočavaju. Također bi se mogla pružiti potpora nastojanjima u posredovanju i drugim oblicima rješavanja sukoba s ciljem nalaženja rješenja za probleme diskriminacije i poticanja procesa izgradnje povjerenja. ECRI također naglašava važnost bliske suradnje s pripadnicima etničkih i nacionalnih manjinskih skupina i njihovim predstavnicima s ciljem razvijanja kreativnih i učinkovitih sredstava za rješavanje lokalnih problema.

O. Pomirba i izgradnja povjerenja

62. Pitanja rasizma i netolerancije u Republici Hrvatskoj usko su povezana s razdobljem sukoba, s njegovim daljnjim posljedicama, psihološkim i praktičkim, s nastalom klimom napetosti koja ostaje osobito u ratom pogođenim područjima. Temeljni aktualni problemi u bitnim područjima života, kao što su sigurnost, povratak, državljanstvo, stambena pitanja, socijalne službe i zapošljavanje, jesu osjećaji nepovjerenja, neprijateljstva, šovinizma, nedostatak dobre volje i predrasude. U tom su kontekstu nužne izgradnja povjerenja i pomirba kako bi se djelotvorno rješavali problemi rasizma i netolerancije. Bitno je da sve zainteresirane strane aktivno sudjeluju u tom procesu.
63. U svom prvom izvješću, ECRI je spomenula i naglasila veliku važnost "Programa uspostave povjerenja, ubranog povratka i normalizacije uvjeta života u ratom pogođenim područjima Hrvatske" usvojenog u listopadu 1997. Čini se da taj ambiciozni program iz više razloga nije učinkovito provoden. Neki od ciljeva tog Programa uklopljeni su u druge programe, kao što su Program povratka i novoosnovana "Koordinacija za područja od posebne državne skrbi". Međutim, ECRI smatra veoma zabrinjavajućim što hrvatske vlasti nisu adekvatno pristupile temeljnim ciljevima izgradnje povjerenja i pomirbe te stvaranja ozračja tolerancije u ratom zahvaćenim područjima. Iako ECRI priznaje i razumije poteškoće u izgradnji povjerenja, posebice u uvjetima tranzicije kakvi su prisutni u Hrvatskoj, čvrsto je uvjeren da bi hrvatske vlasti tom pitanju trebale pridati visok prioritet i poduzeti posebne mjere za poticanje tog procesa. Sa svoje bi strane srpska zajednica također trebala poduzeti konkretne korake za promicanje pomirbe i izgradnje uzajamne tolerancije.

Zakonski okvir

64. U ovom kontekstu, ECRI skreće pozornost na važnost zakonodavnog okvira koji jamči jednakost svih građana neovisno o etničkoj ili nacionalnoj pripadnosti i koji štiti sve pojedince od rasizma i diskriminacije. U tom smislu, Ustav ima temeljnu ulogu, kako simboličku tako i stvarnu, te ECRI poziva hrvatske vlasti da nastave s nastojanjima stvaranja ustavnog okvira koji jamči jednakost i štiti ljudska i manjinska prava. Kako je već spomenuto u ovom izvješću, stoga je od bitne važnosti u procesu mijenjanja Ustavnog zakona o ljudskim pravima naći rješenja za sva preostala pitanja na zadovoljstvo svih strana, posebice pitanja koja se odnose na ustrojstvo uprave, te zastupljenost i sudjelovanje u javnim poslovima. S tim u svezi, ECRI također podsjeća na svoju preporuku nacionalnim vlastima da razmotre mogućnost uvođenja antidiskriminacijskih zakona u ključnim područjima života.

Edukacija i podizanje razine svijesti šire javnosti

65. ECRI nadalje smatra da je za poticanje pomirbe i stvaranje ozračja povjerenja od bitne važnosti edukacija i podizanje razine svijesti šire javnosti. U tom smislu, ključnu ulogu imaju političari, novinari i druge javne ličnosti. Oni bi trebali izbjegavati šovinističke, rasističke ili antisemitske izjave i paziti da ne prikazuju zbivanja na način koji bi mogao pobuditi etničke napetosti i netoleranciju. Naprotiv, oni bi trebali predvoditi u osudi rasizma i diskriminacije i u predstavljanju pripadnika manjinskih skupina na način da ih javnost percipira kao ravnopravne i poželjne građane. Nažalost, i dalje se promiču izvjesne rasističke i antisemitske ideje i oživljava povijest 2. svjetskog rata na način koji raspiruje šovinističke i neprijateljske osjećaje. Neke osobe koje igraju vodeću ulogu u formiranju javnog mišljenja, uključujući visoko rangirane političare, javno se suprotstavljaju takvim idejama i nastoje poticati klimu u kojoj će etničke i manjinske skupine biti poštovane. ECRI pozdravlja takve napore i potiče javne ličnosti da i dalje igraju konstruktivnu ulogu unatoč svakom mogućem iskušenju da se rasistički osjećaji iskoriste za politički probitak.
66. Katolička crkva ima snažan utjecaj na hrvatsko društvo te stoga mora igrati aktivnu ulogu u stvaranju ozračja u kojem se poštuje vjerska raznolikost. ECRI također smatra kako je to važno u cilju šireg prihvaćanja hrvatskog identiteta kao onog što obuhvaća različita vjerska uvjerenja.
67. Način na koji se pristupa novijoj povijesti i kako se ona prikazuje u javnoj sferi očito je osobito važan u kontekstu pomirbe i izgradnje povjerenja. ECRI poziva političare, medije i druge javne ličnosti da nastoje, u što većoj mjeri, pomno ispitati kako najbolje pristupiti tim pitanjima i priznati da ima različitih tumačenja tih događaja. Oni bi trebali uzeti u obzir osjetljivost i potencijalni emocionalni učinak tih pitanja i potrebu da se poštuje dostojanstvo žrtava. Možda bi bilo korisno da se na tu temu pruži posebna obuka medijskim profesionalcima i javnim ličnostima, primjerice u sklopu opće obuke o izvješćivanju na način koji pridonosi promicanju tolerancije i poštivanja raznolikosti.

68. Dok su pomirba i izgradnja povjerenja spor proces, netolerancija se širi relativno brzo kad tome pogoduje određeni kontekst i situacija. ECRI stoga smatra da bi hrvatske vlasti trebale biti posebno budne u borbi protiv govora mržnje i ekstremističkih organizacija koje šire rasizam i netoleranciju. Premda nisu vrlo raširene, otvorene neoustaške i skinhead skupine i aktivnosti uistinu postoje u Hrvatskoj. U tom pogledu, ECRI podsjeća na svoju opću političku preporuku br. 1 kojom preporučuje da države članice "poduzmu mjere, uključujući gdje je to neophodno zakonske mjere za borbu protiv rasističkih organizacija... uključujući njihovu zabranu u slučajevima kad se smatra da bi to pridonijelo borbi protiv rasizma".
69. ECRI u tom kontekstu također ponavlja svoju preporuku hrvatskim vlastima da u Kazneni zakon ponovno uvrsti kazneno djelo raspirivanja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje ili netolerancije, te da osigura da se takvi zakoni strogo primjenjuju. Takvi zakoni pružaju važno sredstvo za suprotstavljanje izjavama koje štete osjetljivom procesu pomirbe i izgradnje povjerenja. To također služi važnoj edukativnoj funkciji podizanja razine svijesti javnosti čime se odašilje važna poruka da se u Hrvatskoj neće tolerirati rasizam i diskriminacija.
70. Edukativni procesi od bitne su važnosti za postizanje pomirbe u dugoročnoj perspektivi. Važno je da škole uklone negativne osjećaje i stereotipe o drugim etničkim i nacionalnim skupinama i zamijene ih nepristranim informacijama kako o manjinskim skupinama tako i o većinskom narodu. Stoga ECRI sa zadovoljstvom bilježi nastojanja hrvatske Vlade da se u školske programe uvrsti nastava o ljudskim pravima te da se i dalje radi na razvijanju nacionalnog programa za ljudska prava od predškolske do visokoškolske razine. ECRI poziva vlasti da u takve programe uključe sadržaje usmjerene na pitanja tolerancije i poštivanja razlika i pozitivnog doprinosa etničkih i nacionalnih manjina hrvatskom društvu. Te bi teme valjalo uklopiti u sve razine odgojno-obrazovnog sustava i u tom bi području nastavnicima trebalo pružiti posebnu obuku.
71. Nadalje, ECRI smatra da bi sve predmete trebalo podučavati na način koji pridonosi njegovanju gore spomenutih vrijednosti. U tom kontekstu, ECRI izražava zabrinutost što školski program, posebice udžbenici povijesti, prikazuju Srbe i druge manjinske skupine u negativnom svjetlu što bi moglo dati poticaja rasizmu i predrasudama. ECRI sa zadovoljstvom doznaje da nova Vlada trenutno preispituje školske udžbenike, uključujući one iz povijesti, te poziva Vladu da u taj proces uključi manjinske skupine i da tako izmijenjeni nastavni program što prije primijeni na svim razinama obrazovnog sustava. Hrvatske vlasti također bi vrlo pomno trebale razmotriti način na koji se u školskom programu pristupa povijesti zemlje u 2. svjetskom ratu i nedavnim ratnim zbivanjima. Glede nastave novije povijesti, ECRI podsjeća na sporazum potpisan između UNTAES-a i hrvatske Vlade u svezi s obrazovanjem u kojem je, između ostaloga, predviđen petogodišnji moratorij na nastavu povijesti u školama. ECRI nadalje podsjeća da su stručnjaci Vijeća Europe za pitanja obrazovanja naglasili važnost takva moratorija kako bi se omogućilo razdoblje promišljanja o najboljem načinu nastave povijesti.

Zalaganje na lokalnoj razini

72. Aktivnost na lokalnoj razini od bitne je važnosti za učinkovit i održiv proces pomirbe i izgradnje povjerenja. ECRI naglašava da bi u razvijanje i provođenje mjera za izgradnju povjerenja trebali biti uključeni glavni čimbenici civilnog društva kao i dotične lokalne zajednice. ECRI je svjesna da su Srbi i Hrvati u nekim općinama pokrenuli spontane konstruktivne inicijative. Ima i nekih nevladinih udruga koje rade na tome da okupe žrtve sukoba kako bi se na konstruktivan način raspravilo o zajedničkim problemima. Takve inicijative i projekti koji dolaze iz baze hrvatske bi vlasti mogle aktivno poticati i podupirati.

BIBLIOGRAFIJA

U ovoj se bibliografiji navode glavni objavljeni izvori korišteni tijekom ispitivanja stanja u Hrvatskoj; ona ne sačinjava iscrpan popis svih izvora informacija koje je ECRI koristila tijekom pripreme izvješća.

1. CRI (99) 49: Report on Croatia, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, November 1999
2. CRI (96) 43: ECRI general policy recommendation n°1: Combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, October 1996
3. CRI (97) 36: ECRI general policy recommendation n°2: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, June 1997
4. CRI (98) 29: ECRI general policy recommendation n° 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1998
5. CRI (98) 30: ECRI general policy recommendation n°4: National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1998
6. CRI (2000) 21: ECRI general policy recommendation n° 5: Combating intolerance and discrimination against Muslims, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, April 2000
7. CRI (98) 80 : Legal measures to combat racism and intolerance in the member States of the Council of Europe, ECRI, Strasbourg, 1998
8. ACFC/SR (99)5: Report Submitted by Croatia Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for National Minorities, Council of Europe, Received on 16 March 1999
9. Doc. 8823: Honouring of obligations and commitments by Croatia, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 13 September 2000
10. Doc.. 8353: Honouring of obligations and commitments by Croatia, Parliamentary Assembly of Council of Europe, 23 March 1999
11. Doc. 8368: Return of refugees and displaced persons to their homes in Croatia, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 9 April 1999
12. Doc 8380: Return of refugees and displaced persons to their homes in Croatia, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 20 April 1999
13. CDL-INF (2000)10: Opinion on the Croatian Constitutional Law Amending the Constitutional Law of 1991, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), 20 June 2000
14. CDI-INF (98)7: Second Report on the State of Progress of Co-operation Between the Venice Commission and the Republic of Croatia, Council of Europe, March 1998

15. DECS – HE 97/95: Council of Europe Expert Report: The Long-Term Strategic Development of the Croatian Education System, Council of Europe
16. DIR/JUR (97)3: Principles on Citizenship Legislation Concerning the Parties to the Peace Agreements on Bosnia Herzegovina, Council of Europe, January 1997
17. Response of Croatian authorities to ECRI Questionnaire, 3 April 1998
18. "Displaced Persons, Returnees and Refugees on ODPW Welfare", Office for Displaced Persons, Returnees and Refugees, September 2000
19. Program for the Return and Accommodation of Displaced Persons, Refugees and Exiled Persons,
20. 1999 Annual Work Report, Office of the Ombudsman, Republic of Croatia, March 2000
21. CERD/C/304/Add.55: Concluding Observations of the Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: Croatia, United Nations, 10 February 1999
22. E/CN.4/2000/39: Questions of the Violation of Human Rights and Fundamental Freedoms in any Part of the World, Situation of human rights in the former Yugoslavia, Report of Mr. Jiri Dientsbier, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the situation of human rights in Bosnia and Herzegovina, the Republic of Croatia and the Federal Republic of Yugoslavia, United Nations, 28 December 1999
23. UNHCR, "South-Eastern Europe Information Notes, 15 June 2000
24. UNHCR, "Bulletin", Volume 1, Issue 5, 16 June 2000
25. UNHCR, "Bulletin", Volume 1, Issue 7, 17 July 2000
26. UNHCR, "Bulletin", Volume 1, Issue 8, 31 July 2000
27. OSCE, Report of the OSCE Mission to Croatia on Croatia's progress in meeting international commitments since September 19, 1999, 10 July 2000
28. OSCE Mission to Croatia, Weekly Reports, 1998-2000
29. U.S. Department of State, "Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1999", 25 February 2000
30. Amnesty International, Annual Report 2000: Croatia
31. Amnesty International, "Three years since operations Flash and Storm – three years of justice and dignity denied", Amnesty International, 4 August 1998
32. Croatian Helsinki Committee for Human Rights, "About Actual Position of Roma Minority in Croatia", May 18 2000
33. Croatian Helsinki Committee for Human Rights, "About the Disastrous Situation in the Croatian Judiciary", September 10, 1999
34. Croatian Helsinki Committee for Human Rights, "About Recent Ethnic Conflict in Veljun", 9 May 2000
35. Croatian Helsinki Committee for Human Rights, "About the Rightest Threats Against Serbs in Vukovar", 1 June 2000
36. European Roma Rights Center, "The ERRC in Croatia", Summer 1998.
37. European Roma Rights Center, "Snapshots from around Europe", Nos 1 and 2, 1999
38. Human Rights Watch, "Second Class Citizens: the Serbs of Croatia", March 1999

39. Human Rights Watch, World Report 1999: Croatia
40. Dragutin Hedl, "Croatia's Willingness to Tolerate Fascist Legacy Worries Many", Institute for War & Peace Reporting, 8 September 1999
41. Dragutin Hedl, "Serb Refugees Given Hope, Institute for War & Peace Reporting, 26 May 2000
42. Omejec, Jasna, "Legal Requirements for Acquiring Croatian Citizenship by Naturalization in Comparison with the Naturalization Laws of Some European and Anglo-Saxon Countries", Zbornik Pravnog Fakulteta U Zagrebu, Vol. 46, No. 5, 1996

